స్వార్థబుద్ధి

పూర్వం ఒక దేశాన్ని సర్వజిత్తుడనే రాజు పాలిస్తూ ఉండేవాడు. ఆయన చక్కదనానికి సహదేవుడూ, వివేకానికి నకులుడూ, పరాక్రమానికి అర్జునుడూ, బలానికి భీముడూ, ధర్మబుద్ధికి యుధిష్ఠిరుడూ, దాతృత్వానికి కర్ణుడూ, విరోధులపాలిటి యముడుగానూ, అనాథల పాలిటి కామధేనువుగానూ, ధర్మ నిర్ణయానికి ప్రహ్లాదుడుగానూ ప్రవర్తించుతూ ఆయన చాలా కాలం దేశాన్ని అపూర్వంగా యేలి దివంగతుడైన పిమ్మట ఏకైక పుత్రుడు తేజస్వి సింహాసనం ఎక్కాడు.

తేజస్వి అన్ని విధాలా తండ్రికి విరుద్ధంగా ఉండేటట్టు కనిపించాడు. అమిత చిన్నతనం నించీ కూడా అతను విపరీతమైన స్వార్థబుద్ధి ప్రకటించుతూ వచ్చాడు. అతనికి తనేమో, తన సౌఖ్యమేమో తప్ప మరొక గొడవే పట్టేదికాదు. ఇతరుల కష్టసుఖాలతో సానుభూతి చూపటంగాని, తన కష్టసుఖాలయందు ఇతరులు సానుభూతి చూపాలని కోరటంగాని అతను ఎరగడు. అతను జీవితంలో మరొక ప్రాణికి అణుమాత్రం త్యాగం చూపి ఎరగడు.

అతని ప్రవర్తనను ఏమాత్రం ఇతరులు అరికట్టజూచినా అతను సహించలేకపొయ్యే వాడు. "నా ప్రవర్తనవల్ల నేనే నష్టపడేటట్టయితే నీకెందుకూ? లేక నీకే నష్టం వచ్చేటట్టయితే నాకేం?" అని తర్కించేవాడు.

ఈ స్వార్థబుద్ధి తప్ప అతనిలో మరేమీ లేదు. ఇతరుల ప్రవర్తనను అతను యేవిధంగానూ అరికట్టచూచేవాడుకాడు. ఇతరులమీద అధికారం చెలాయించాలని గాని, వారి మెప్పు సంపాదించాలని గాని అతనికి ఉండేదికాదు. అయినప్పటికీ ఆ స్వార్థమే అతనికి పెద్ద కళంకమయి ప్రజల దృష్టిలో అతనికి సంపూర్ణమైన గౌరవంలేకుండా చేసింది.

తండ్రి చచ్చిపోయినప్పుడు సింహాసన మెక్కటానికి, పట్టాభిషేకం చేసుకోవటానికి తేజస్వి కొంచెం అభ్యంతరం పెట్టాడు. "నాకీ ఉద్యోగం అవసరం లేదు. నేను సింహాసనం ఎక్కినట్టుగానే భావించుకుని మీరు రాజ్యాంగం నడపండి!" అని అతను మంత్రితో అన్నాడు.

"అట్లాకాదు, మహాప్రభూ! మీరు సింహాసనం మీద నామమాత్రం ఉంటేనేకాని

పరిపాలన సాగదు. మీరు ప్రజల దృష్టికి దేవేంద్రస్థానం. మీరులేకపోతే నేనేమీ చెయ్యలేను. మీరు సింహాసనం మీద ఉంటిరా, బాధ్యతా, భారమూ నేనే వహించి ఎంతపని అయినా చెయ్యగలను. ఈషణ్మాత్రమైనా శ్రమ కలగనివ్వను." అని మంత్రిగారు బోధ చేసి అతన్ని పట్టాభిషేకానికి ఒప్పించాడు. తేజస్వి అనుమానిస్తూనే సింహాసనం ఎక్కాడు.

అతని రాజరికం ఎవరికీ తృప్తికలిగించలేదు. ఆస్థాన పెద్దలంతా పెదవులు విరిచారు. అతనికి ఒక విషయమైనా తెలియదన్నారు. రాజఠీవి కూడా అతని దగ్గర లేదన్నారు. అంత సమర్థుడి తరువాత ఇంత ఉదాసీనుడూ అసమర్థుడూ రాజుకావటం శోచనీయమన్నారు.

నిజానికి అతనికి చిన్నతనంలో చదువుగాని ఆచారాలుగాని అబ్బలేదు. తను ఎవరో, ఏ ప్రపంచంలో ఉన్నాడో తెలియనట్టు ప్రవర్తించేవాడు. ఆఖరుకు ధర్మశాస్త్రంకూడా అతనికి తెలియదు. న్యాయచట్టమేమిటో న్యాయ నిర్ణయ సంప్రదాయం ఎట్లా ఉంటున్నదో అది కూడా అతనికి తెలియదు. తన చుట్టుపక్కల వాళ్ళంతా ఎట్లా జీవిస్తున్నారో, కనీసం అదయినా తెలుసుకోకుండా జీవించగలిగాడంటే తేజస్విని చూసి ఆశ్చర్యపడేవాళ్ళు కూడా లేకపోలేదు.

అతనికి తెలిసిందల్లా ఒకటే – తన సుఖం. దానికోసం అతను చెయ్యి చాచేటప్పుడు తన ఠీవికే ఆపద కలుగుతున్నదో, సంప్రదాయమే చెడిపోతున్నదో, న్యాయానికే భంగపాటు కలుగుతున్నదో యోచించేవాడుకాడు.

రాజుగారయికూడా తేజస్వి తనవెంట భటులను ఉండనిచ్చేవాడుకాడు. తనకు అవసరంలేని సపర్యలు లాంఛనంగా చెయ్యనిచ్చేవాడుకాడు. తనకు ఒంటరిగా ఉండబుద్ధి పుట్టినప్పుడు అందరినీ దూరంగా తరిమివేసేవాడు.

రాజు అసమర్థుడని తేలిపోగానే పెద్దలందరికీ రాజంటే అలుసయిపోయింది. అతనికి ఉత్సవవిగ్రహం అని పేరుపెట్టారు. సభకు వచ్చినా, తేజస్వి ఏ చర్చలోనూ ప్రవేశించేవాడుకాడు. అతని తరఫున మంత్రిగారే నోరుచేసుకుంటూ ఉండేవాడు. అతని దారిన అతను ఏమైనా పుస్తకాలు చదువుకోవటంగాని, బొమ్మ గియ్యటంగాని, లేకపోతే సింహాసనంలో చేరగిలబడి నిద్రపోవటంగాని చేస్తూ ఉండేవాడు. నలుగురూ ఏదైనా గంభీర విషయం చర్చిస్తున్నప్పుడు తేజస్వి అకస్మాత్తుగా మంత్రిని పిలిచి "ఎవరినన్నా పాడేవాళ్ళని పిలిపించండి!" అనేవాడు. మంత్రి రహస్యంగా చెవిలో, "ప్రభూ, ఇది సమయంకాదు!" అంటే అతను చివాలున లేచివెళ్ళిపోయి గాయకులనూ, నటకులనూ అంతఃపురానికే పిలిపించుకునేవాడు. ఆ విధంగా సభ ముగిసేది.

కాని రానురాను ఈ అభ్యాసం తేజస్విలో జాస్తి కావటం వల్ల అతను

వెళ్ళిపోయినతరవాత కూడా అతను మళ్ళీ త్వరలోనే తిరిగివస్తాడనే మిషమీద చర్చలు సాగించటమూ, సభ ముగించకపోవడమూ ఆచారంగా పరిణమించింది.

❀ ❀ ❀ ❀ ❀

తేజస్వి పరిపాలనలో ఆస్థానం లొల్లి అయినట్లే పరిపాలన కూడా లొల్లి అయింది. మంత్రి అంతులేని అధికారం చలాయిస్తున్నాడు. రాజుగారికీ ఆయన ముద్రకూ తేడా లేకపోయింది. ఆస్థానంలో అనేకమంది అధికారంకోసం మంత్రిమీదికి పోటీ రావడం వల్ల కక్షలు ఏర్పడినై. మంత్రిగారి విరోధులు అనేకమంది రాజుగారిని తమవైపు తిప్పుకుందామని వ్యర్థ ప్రయత్నం చేశారు. రాజుగారి చెవి కొరకబోయినవారంతా తమ నాలుకలే కొరుక్కోవలసి వచ్చింది.

కాని మంత్రిగారి విరోధులు అంతతో ఓడి కూర్చోక ప్రజల్లో ప్రబోధం సాగించారు. రాజు వట్టి అప్రయోజకుడనీ మంత్రి తనకు లేని అధికారాన్ని కూడా చలాయిస్తున్నాడనీ వారు జనసామాన్యంలో ప్రచారం ప్రారంభించారు.

నిజానికి ఇది వృథా ప్రచారం. ఎందువల్లనంటే, మంత్రిగారు రాజుగారి అధికారం కూడా తనమీదనే వేసుకోవటం వల్ల ప్రజలకు కలిగిన నష్టమేమీలేదు. ఈ ఏర్పాటుకు అభ్యంతరం ఏమైనా ఉంటే అది రాజుగారికే ఉండాలి. కాని ప్రజలు అట్లా అనుకొని ఊరుకోలేదు. అట్లా అనుకోవటం ప్రజల మనస్తత్వానికి సరిపడదు. రాజుగారి జులుము సవ్యమైనట్టూ, అది రాజుగారి వల్ల వస్తేనే తమకు రుచించేటట్టూ, దాన్ని రాజుగారి బదులు మంత్రిగారు అవలంబించగానే తమ జీవితమంతా తలకిందయినట్టూ ప్రజలు భావించారు. ప్రజలలో మంత్రిగారిమీద ఒకవిధమైన అవిశ్వాసం బయలుదేరి క్రమంగా ఒక చిన్న ఉద్యమంగా పరిణమించింది. ఈ అన్యాయాన్ని సహించలేనివాళ్ళు కొందరు రహస్యంగా ఒక సమాజం అయినారు. మంత్రిగారికి తెలియకుండా వాళ్ళు రహస్య సభలు చేసి కర్తవ్యం ఆలోచించారు.

కాని వేగులవాళ్ళవల్ల మంత్రి ఈ రహస్యోద్యమం గురించి చాలా వివరాలు తెలుసుకుని ఉద్యమానికి తలలుగా ఉన్న నలుగురైదుగురిని రాజద్రోహుల కింద విచారణ లేకుండా ఖైదులో పెట్టించాడు.

మంత్రిగారికి విరుద్ధంగా ఉద్యమం యెందుకు సాగించుతున్నారో ప్రజలకు తెలియనట్టే, ఆ ఉద్యమాన్ని ఎందుకు ప్రతిఘటించుతున్నదీ మంత్రిగారికి తెలియదు; పరిపాలనలో రాజు కల్పించుకోకపోయినప్పుడు మంత్రి రాజుగారి తరఫున కూడా పనిచెయ్యటంలో తప్పేమీలేదు. అట్లా చెయ్యకపోయినట్టయితే దేశం అరాజకమైపోతుంది.

ప్రజలూ, మంత్రీ ఒకరి నొకరు ప్రతిఘటించారు. మంత్రిచేతిలో అధికారం ఉంది. ప్రజలకు విసుగెత్తకుండా వారికి ప్రోత్సాహమిచ్చి అగ్నిలో ఆజ్యంపోసినట్టు నడుచుకుంటున్న ఆస్థాన పెద్దలు మంత్రికి పగవాళ్ళుగా ఉండటం వల్ల ఈ ఘర్షణ నానాటికీ తీవ్రరూపం ధరించింది. రెండు పక్షాలా ఉద్రేకం హెచ్చినకొద్దీ నిజం తెలుసుకునే శక్తి తగ్గిపోయింది.

తన రాజ్యంలో జరుగుతున్న ఈ అల్లకల్లోలం తేజస్వి ఎరుగడు. ఎవరైనా అతనితో ఆ విషయం కనిపెట్టుకుని చెప్పినా అదంతా మరుక్షణమే నిశ్చింతగా మరిచిపోయి ఉండేవాడు తేజస్వి.

ఈ ఉద్యమానికి నాయకులయినవారంతా క్రమంగా ఖయిదు చేరుతున్నారు. వారిస్థానే కొత్త నాయకులు వస్తున్నారు. ఒక్కొక్క నాయకుడి చేతిలో పడి ఉద్యమం ఒక్కొక్క కొత్త స్వరూపం పొందుతున్నది. ఉద్యమం వ్యాపించటానికి మంత్రిగారి దౌర్జన్యంతోపాటు ఆయన కుటుంబంలో ఏడుతరాలనుంచీ ఉండియుండిన కుళ్ళు యావత్తూ పైకి లాగబడి ప్రచారం పొందుతున్నది. ఉద్యమంలో సానుభూతి ఉన్న వారందరి ప్రాణాలకూ మంత్రిగారు రావణ కుంభకర్ణుల శ్రేణిలో చేరినవాడయి పోయినాడు.

ఉద్యమాగ్నికి ఆజ్యం పోస్తున్నవారికి ఆశయాలేమీలేవు – మంత్రిగారి మీద విరుద్ధ ప్రచారం తప్ప. వారి మొర ఎవరు విని ఉన్న పరిస్థితులు సంస్కరిస్తారో ఎవరికీ స్పష్టంగా తెలియదు. రాజుగారి పినతండ్రిని కానీ, ఆయన కుమారుణ్ణి గానీ రాజుగా చెయ్యటమనేదీ, రాజుగారిని వివాహం చేసుకోమని నిర్బంధించి ఆయనకు కుమారుడు కలగగానే ఆ పిల్లవాణ్ణి రాజు చెయ్యటమనేదీ – రెండు అభిప్రాయాలు ప్రచారంలో ఉన్నై. కాని వాటిని సమర్థించేటందుకే ధర్మశాస్త్రంగాని, ఆచారంగాని ఆధారం కనిపించలేదు.

ఆస్థాన పెద్దలు అటు జనంలో కలవరం పుట్టించి ఆ విషయం తెచ్చి తేజస్వికి తెలియజేశారు. తేజస్వి చాలా సౌమ్యంగా "ఎవరెట్లా చేస్తే మనకెందుకు" అని తేల్చేశాడు.

ఎప్పుడైనా రాజుగారు ఒంటరిగా ఉద్యానవనానికి పోతూఉండేవాడు; అతని అంగ రక్షకులు గోప్యంగా అతన్ని అనుసరిస్తూ ఉండేవారు. ఇట్లా వెళ్ళుతుండగా ఒకనాడు తేజస్విని ఒక పాతికమంది జనం వచ్చి చుట్టుముట్టారు. పాపం వారి యభిప్రాయం తమ ఉద్యమం గురించి రాజుగారికి మనవి చెయ్యాలనే. కాని వారు రాజును చుట్టుముట్టిన మరుక్షణమే రాజుగారి అంగరక్షకులు కత్తులు దూసి ఆ జనంమీద పడి చిత్రవధ చెయ్యసాగారు. పదిమందికి గాయాలయినై. నలుగురు అక్కడే ప్రాణాలు విడిచారు. తేజస్వి కోపం పట్టలేక తన వట్టిచేతులతో బాదాడు.

"మీ రెవర్రా? ఏమిటీ దౌర్జన్యం?" అని కేకపెట్టాడు.

"ప్రభూ, తమ రాజ్యంలో యెంత కుట్రలు జరుగుతున్నాయో తమరెరుగరు. మేం

సమయానికి కమ్ముకొనకపోతే ఈనాడు ప్రభువుగారు యేమైఉందురో!" అన్నారు అంగరక్షకులు.

"మీ తలకాయ! వాళ్ళు నన్నేంచేస్తారు! ఎందుకు చేస్తారు? నన్ను చంపితే వాళ్ళకేమి జరుగుతుంది? మీ రెందుకు నా వెంట తద్దినం. పొండి!" అని రాజు గద్దించాడు.

ఈ లోపల అప్పుడే నాలుగువైపులా వార్త వెళ్ళింది. రాజుగారిని రాజద్రోహులు చుట్టుముట్టి హత్య చెయ్యబోయినారనీ, అంగరక్షకులు సమయానికి అడ్డుపడ్డారనీ. రాజుగారు అక్కడి నించి కదిలి నాలుగడుగులు వేసేలోపల అనేక వందలమంది చుట్టుముట్టారు.

తేజస్వి ఇదంతా సహించలేకపోయినాడు. "మీరంతా నన్నెందుకిట్లా చుట్టుముట్టారు? వెళ్ళిపోండి, నాతో మాట్లాడదలచినవాళ్ళు ఇద్దరో ముగ్గురో తోటదగ్గరికి వచ్చి నన్ను కలుసుకోండి!" అంటూ అతను సాగివెళ్ళాడు.

అతను కోరిన ప్రకారం ఇద్దరు వాక్శూరులు తోటదగ్గిర అతని దర్శనం చేసుకున్నారు. మంత్రిగారి దౌర్జన్యాలన్నీ అతనికి విన్నవించుకున్నారు. మంత్రిగారు రాజుగారి అధికారం కూడా చలాయిస్తున్న సంగతి తెలుపుకున్నారు.

"తమరు మా ప్రభువులు. మీరేమన్నా చెయ్యండి. మేం సహిస్తాం; మీకోసం ప్రాణాలర్పిస్తాం; కాని మంత్రిగారెవరు? శాసనం చెయ్యటానికి ఆయనకేమి అధికారం? యేలిన వారు శాసనము చెయ్యటమూ, ఆయన ఆ శాసనాన్ని అమలులో పెట్టటమూ ధర్మం! ఆయన కోసం ప్రాణాలు విడవటం మా ధర్మంకాదు."

తేజస్వి అంతా విని, "మీరు మూఢులు! లేక అబద్ధాలాడుతున్నారు! మీరు చావటానికి అభ్యంతరం లేకపోయినట్లయితే ఎవరికోసం చస్తే మాత్రం ఏమిటి? నాకోసం చచ్చేకన్న మీరు మంత్రిగారికోసం చస్తే నేనెక్కువ సంతోషిస్తాను. సరా? శాసనం చెయ్యటం నావల్లకాదు. అది దిక్కుమాలినపని. మంత్రిగారు మంచివాడు కనుక అది నెత్తిన వేసుకున్నాడు. నామీద ఆధారపడేటట్టయితే మీకసలు శాసనమే లభించదు. మీకు నిజంగా శాసనం కావాలని ఉంటే మంత్రిగారి శాసనాన్ని ఆమోదించండి. శాసనం అక్కర్లేదూ? హాయిగా రాజ్యం విడిచిపెట్టపోండి. అంతేగాని, 'మాకు శాసనం కావాలి. అది నువ్వే చెయ్యాలి!' అంటే మాత్రం ప్రయోజనం లేదు. ఇక పదండి" అని తీర్పు చెప్పాడు.

రాజుగారి సమాధానం ఎవరికీ తృప్తికలిగించలేదు. తమ రాజభక్తిని ఆయన తేలిక చెయ్యటం వారికి ఆగ్రహం తెప్పించింది. కాని రాజుగారికి తిరిగి సమాధానం చెప్పటానికి ప్రజలకేమీ కనిపించలేదు. రాజుగారు కేవలమూ మందమతి కాడేమోనని ఒకరిద్దరు సూక్ష్మబుద్ధులు భావించగలిగారు ఆయన మాటలను బట్టి.

రాజుగారి మాటలు మంత్రిగారి అనుచరులకూ నచ్చలేదు. "రాజుగారు రాజద్రోహానికి దోహదం చేస్తున్నారు. రాజభక్తిని తేలికచేస్తున్నారు!" అన్నారు మంత్రితరఫువారు. కాని మంత్రిగారు మాత్రం నవ్వి ఊరుకున్నారు.

త్వరలోనే ఈ ఉద్యమం అంతరించింది. నాయకులంతా జైలునుంచి విడుదల అయి, మంత్రి పక్షం అవలంబించి పదవులు సంపాదించుకున్నారు. ప్రజలు మంత్రిగారి సంపూర్ణ శాసనానికి అలవాటయినారు.

మంత్రిగారికి కొన్ని కొత్త చిహ్నాలూ, బిరుదులూ ఏర్పాటై. రాజ్యాంగంలో ఆయన స్థానం అగ్రస్థానం ఐంది.

❁ ❁ ❁ ❁ ❁

తేజస్వికి ఇరవై ఎనిమిదోఏడు నడుస్తున్నది. అతనింకా పెళ్ళి ప్రయత్నం తలపెట్టలేదు. కాని అతను ఇంద్రియాలను కట్టిపెట్టలేదు. అనేకమంది స్త్రీలను అతను దగ్గిరికి చేర్చాడు. పైగా అవినీతి ప్రవర్తనను గోప్యంగా ఉంచటానికి అతను ఎటువంటి ప్రయత్నమూ చెయ్యలేదు. అతను ఎక్కడ ఉండగా ఎప్పుడు ఏ స్త్రీ అతని దగ్గిరికి వెళ్ళిందో మంత్రిగారి దగ్గిర జాబితా ఉండేది.

రాజుగారు స్త్రీ వ్యసనంలోపడి తననూ ప్రపంచాన్నీ కూడా మరిచిపోయినాడని ఆందోళన చేసినవాళ్లు పొరపాటుపడ్డారు. తను ప్రపంచాన్ని ఎప్పుడూ ఎరగడు; తన్ను తాను ఎన్నడూ మరవలేదు; అతనికి స్త్రీ వ్యసనం కాలేదు. అతనికి ఏ వ్యసనమూ లేదు. ఇతరులకన్న అతనికి స్త్రీ వాంఛ అధికంగా ఉండలేదుకాని ఇతరులకన్న అతను స్త్రీ నించి ఎక్కువ సుఖం మాత్రం పొందుతూవచ్చాడు.

స్త్రీని గాఢంగా ప్రేమించే అవకాశం అతనికి లభించలేదు. ఎందుచేతనంటే అతను తన అవినీతిని గోప్యంగా అట్టే పెట్టకపోవటంచేత, పరువు మర్యాదలు కావలసిన ఉత్తమ స్త్రీలు అతన్ని సమీపించటానికి వెనకాడారు. సాహసించి అతని దగ్గిరికి వచ్చిన ఆడవాళ్ళంతా రెండో రకం వాళ్ళే. పైగా అంత స్వార్థపరుణ్ణి మనస్ఫూర్తిగా ఏ స్త్రీ ప్రేమిస్తుంది?

ఒకనాడు మంత్రిగారు రాజుగారితో లౌక్యంగా ఈ విషయమై హెచ్చరించాడు.

"తమను ప్రజలు ఆదర్శపురుషుడి కింద స్వీకరించగలిగి ఉండాలి. 'యథా రాజా తథా ప్రజా.' మీరే ఇట్లా అవినీతిగా ప్రవర్తించితే ప్రజలకు పట్టపగ్గాలుండవు!" అని తెల్పాడు మంత్రి.

"నేను చేసేది అవినీతి అయేటట్టయితే నీతి చట్టంలో మార్పులు చేయించండి. ఏమంటే, నేనిట్టాగే కాలం వెళ్ళబుచ్చదలిచాను. ప్రజలంతా నామాదిరిగా ప్రవర్తించితే నష్టమేమిటో నాకు తెలియకుండా ఉంది. ఏమైనా నష్టం ఉంటే నాకేమీ ఫరవాలేదు."

"తమరు ప్రభువు. సామాన్యనీతి తమరిని బాధిస్తుందని కాదు. కానీ అవినీతిలోనైనా తమరు కాస్త రసికత్వం చూడాలి మరి! మీ దగ్గిరికి వచ్చే స్త్రీలు అంతగా ఘనమైన వాళ్ళు కారేమోనని నా సందేహం."

"నే నేం చెయ్యను? ఇంతకంటే ఘనమైన స్త్రీలు నా దగ్గిరికి వస్తే నాకేమీ అభ్యంతరం లేదు."

"తమ ధర్మం తమరు మరిచిపోతున్నారు. ఉత్తమ జాతిస్త్రీలతో వ్యభిచారం చేయమని నా అభిప్రాయం కాదు. ఉత్తమ కన్యను వివాహమాడి సంతానం కనటం తమ విధి."

"వివాహ మాడకుండా సంతానం కనరాదా? నాకు శాశ్వతమైన భార్య ఇష్టంలేదు. నాకు అవసరం లేనప్పుడు వదిలించుకోవటానికి అవకాశం ఉండే తాత్కాలిక వివాహమే నాకు బాగుంది. నా తల్లిదండ్రులు ఒకరినొకరు ఎటువంటి గర్భశత్రుత్వంతో చూసుకునేవారో నేనెరుగుదును. అటువంటి గతి పగవాళ్ళకు కూడా వద్దు."

మంత్రిగారు విసిగి ఊరుకున్నాడు.

❁ ❁ ❁ ❁ ❁

రాజుగారి ఆస్థానంలో ఒక పెద్దమనిషి ఉండేవాడు. ఆయన పది పన్నెండు గ్రామాలు కలవాడు. వయస్సు మళ్ళిన తరువాత రెండో వివాహం చేసుకున్నాడు. కొంచెం తక్కువ కుటుంబానికి చెందినా ఆయన భార్య అతిరూపవతి. వివేకవతి.

ఒకనాడు రాజుగారు ఉద్యానవనంలో పెద్దలందరికీ విందుచేశాడు. ఆ విందుకు పెద్దలంతా వచ్చారు. వారిలో పైన చెప్పిన పెద్దమనిషీ అతని భార్యాకూడా ఉన్నారు. ఆమెను చూడగానే తేజస్వికి మతిచెడినట్టయింది. ఇంతకాలమూ తను రహస్యంగా ఆరాధిస్తూ ఉండిన స్త్రీ ఆమేననిపించింది. ఆమె పేరు వాసంతిక అని తెలుసుకున్నాడు.

ఆమె మాత్రం కన్నెత్తి అతనివంకనైనా చూసినట్టులేదు.

వాసంతిక కోసం రాజు తహతహలాడసాగాడు. ఆమెను ఎట్లా సంపాదించాలో అతనికి తెలియలేదు. అతను తల్లి దగ్గిరికి వెళ్ళి ఆమెను వేడుకున్నాడు, ఒకసారి వాసంతికను పిలిపించమని. ఆవిడ అతనికి చాలా హితబోధ చేసింది. కాని అతని తల కెక్కలేదు.

"నువ్వు చెప్పే ధర్మం నాకర్థంగాదు. నేను వాసంతికను బలాత్కరించను. ఆమెకూ నాకూ ఇష్టమైతే కూడా ఇతరులకెందుకభ్యంతరం ఉండాలో నాకు తెలియటంలేదు!" అన్నాడతను.

ఆరోజు రాత్రి రాజమాత వాసంతికను ఏదో మిష మీద అంతఃపురానికి పిలిపించింది. ఆనాడు ఆమె భర్త కూడా ఊళ్లో లేడు. ఆమె వచ్చేటప్పటికి పరిచారికలు కూడా ఎవరూ సమీపంలో లేరు.

రాజమాత వాసంతికను ఎంతో ప్రేమతో ఆహ్వానించింది. రెండు నిమిషాలవరకూ స్త్రీలిద్దరూ ఏదో లోకాభిరామాయణం మాట్లాడిన తరవాత రాజమాత లేచి, "నీకొక చక్కని మణిహారం చూపించాలని పిలిపించానమ్మాయి. ఉండు తెస్తాను. అబ్బాయితో మాట్లాడుతూ ఉండు!" అని జారుకుంది.

కాని వాసంతిక అబ్బాయికేసి చూడనైనా లేదు. అబ్బాయి కళ్ళు మాత్రం ఆమె సౌందర్యానికి అంటుకుపోయినై. అయిదు నిమిషాలు గడిచింది. వాసంతిక మాటిమాటికీ రాజమాత వెళ్ళిన దిక్కే చూస్తున్నది.

తేజస్వి తన ఆసనం మీదినుంచి లేచివచ్చి ఆమె పక్కనే మోకరించి కూర్చుని ఆమె కూర్చున్న ఆసనం మీద చెయ్యివేసి "వాసంతికా!" అన్నాడు.

ఆమె లేచి నిలబడ్డది. కాని రెండో చెయ్యికూడా అడ్డం పెట్టి అతను ఆమెను కదలనివ్వలేదు.

ఆమె మొదటిసారి అతనికేసి చూస్తూ "లేవండి!" అన్నది.

తేజస్వి నవ్వుతూ, "ఆజ్ఞా?" అన్నాడు.

"కాదు."

"అయితే నువు కూర్చో. అది ఆజ్ఞ!"

వాసంతిక కొంచెం ఆలోచించి కూర్చున్నది.

"నావంక చూడనైనా చూడవు. నేను నీ కేం ద్రోహం చేశాను? నిన్ను చూచిన క్షణం నించీ నే నింకేమీ చూడలేకుండా ఉన్నానే!"

వాసంతిక మాట్లాడలేదు.

"నీ పేరు విన్నప్పుడు నా వళ్ళు పులకరించింది. నువ్వు నా యెదుటికి రాగానే మలయమారుతం వీచింది. నీ కళ్ళు చూడగానే స్వేచ్ఛ నీలాకాశం కనపడ్డది. నీ పెదవులు చూడగానే మామిడి చిగుళ్ళు స్ఫురించినై. నువు మాట్లాడితే కోయిల పాటలు వినిపించినై. నీ పేరు ఊహించలేకపోయినాను - మందమతిని!"

"ఇదంతా నాతో ఎందుకు చెబుతున్నారూ?"

"ఈ మాటలు వినడానికి నీకొక్కత్తెకే అధికారం ఉంది. అందుకని! ఇతర స్త్రీలతో ఎన్ని విధాల సుఖం అనుభవించినా నిన్ను చూసిన ఆనందం కలుగలేదు."

"ఆగారేం?"

"నాకింకేమీలేదు చెప్పటానికి."

"ఎందుకులేదూ? నేనే మీ హృదయలక్ష్మిని! నేను మీ దాన్ని అయినట్టయితే మీరు

మరొక స్త్రీని తలవరు! సూర్యచంద్రాదులున్నంతవరకూ మీకు నా మీది ప్రేమ చలించదు! అదంతా చెప్పరేం?"

తేజస్వి నిట్టూర్చాడు. "నేను మానవమాత్రుణ్ణి. నా అదృష్టానికి పరిమితి వుంది. నిన్ను యావజ్జీవమూ ప్రేమించే అదృష్టం నాకు ఉంటుందా? నాకు నమ్మకం లేదు. రెండు రోజులన్నా గడవకపూర్వమే వెధవ మనస్సు యేదో మిషపెట్టి విరిగిపోతుంది. ఆ తరవాత మరి రెండు రోజులపాటు యేమీ జరగనట్టు నటించుతాం. మళ్ళా ప్రపంచం యథాప్రకారం అవుతుంది. కోయిలకూతలు వినిపించవు. మామిడి చిగుళ్ళు కనిపించవు. మనం మబ్బుల్లో నించి కిందికి దిగి వచ్చేస్తాం" అన్నాడతను.

వాసంతిక అతనికేసి కాసేపు ఆశ్చర్యంగా చూసింది. తేజస్వి వంచకుడని ఆమె విని ఉన్నది గాని అతని వంచన అనుకున్నట్టుగా లేదు.

"అయితే మాత్రమేం?" అన్నదామె.

రాజు నిద్రమేలుకున్న వాడల్లే ఐ "అంటే?" అన్నాడు.

"ఆడదానికి మగవాడు జరగబొయ్యేదాన్ని గురించి నిజం చెప్పాలని ఏముందీ? – జరిగినదాన్ని గురించి అబద్ధాలు చెప్పినప్పుడు!"

"అంటే నే నిందాకటినించీ నీతో అబద్ధాలాడుతున్నాననా? అబద్ధాలెందుకూ?"

"మీకు నిజంగానే నామీద అంత ఘనమైన అభిప్రాయం కలిగిందనుకోనా?"

"పిచ్చిదానా, నేను చెప్పేమాటలు తప్ప నీకే మాధారం ఉంటుంది, నా మనస్సు తెలుసుకోవడానికి?"

"పోనివ్వండి మీ మనస్సు తెలుసుకున్నాను. నన్నిక ఏం చెయ్యమన్నారు?"

"అది నీ యిష్టం!"

"మీ అనుజ్ఞ అయితే నేనిక లేస్తాను."

"దేనికీ?"

"ఇంటికి వెళ్ళటానికి."

రాజు మోకరించిన చోటినించి లేచి ఎడంగా నిలబడ్డాడు.

"మహారాణిగారు నా సంగతి మరిచిపోయి ఉంటారు. నేను వారికోసం చాలాసేపు కనిపెట్టుకుని ఉండి వెళ్ళానని చెప్పండి."

"చెబుతాను."

వాసంతిక కొంతదూరం వెళ్ళి ఆగి వెనక్కు తిరిగిచూసింది.

"నా ఇష్టంవచ్చినట్టు చెయ్యమన్నారు. నా ఇష్టం వచ్చినట్లు చెయ్యటం లేదు. నేను మరొకరి భార్యను!" అంటూ ఆమె సాగిపోయింది.

ఆమె గడప దాటేవరకూ అతనికి ఆమె మాట సాంతం అర్థంకాలేదు. అతను ఆకస్మికోద్రేకంతో లంఘించి ఆమె చెయ్యి పట్టుకున్నాడు.

❀ ❀ ❀ ❀ ❀

పండువెన్నెల్లో ఇద్దరూ మేడమీద తివాసీలపైన కూర్చున్నారు. కొద్దిగా చెరిగిన జుట్టూ, వాడిన చెక్కిళ్ళూ, నలిగిన చీరా, స్వర్గం సందర్శించి వచ్చినట్టున్న మొహమూ, కొద్దిగా మూతపడిన కళ్ళూ పెట్టుకుని వాసంతిక అతని ఒళ్ళో అతన్ని పొదువుకుని కూర్చుంది. అతనామెను చిన్న పిల్లను ఊపినట్లు ఊపుతూ ఆలోచిస్తున్నాడు. ఒక గంట క్రితం ఆ మనిషి ఎవరు తనకు? ఇప్పుడు? ఇంతలో ఆమె తనకింత దగ్గిర మనిషి ఎట్లా అయింది? ఆమె ఇతర స్త్రీల మాదిరిగా తనని సుఖపెట్టి ఆగలేదు. తన గుండెను కనబడకుండా నములుతున్నది. ఈ క్షణం వరకూ తనలో ఇంత మానవత్వం ఉందని అతనికి తెలియనే తెలియదు.

అతను అకస్మాత్తుగా ఆలోచన కట్టిపెట్టి ఆమెను తనవైపు తిప్పుకుని చిన్న పిల్లను పట్టుకున్నట్టు ఎడంగా పట్టుకుని గంభీరంగా, "నువ్వెవరు?" అన్నాడు.

"మీకు తెలీదూ?" అన్నదామె బద్ధకంగా నవ్వి, అంతకన్న బద్ధకంగా అతనికేసి కళ్ళెత్తి చూస్తూ.

"అదికాదు. ఎవరు నువ్వు? నామీద నీకింత అధికారం ఎవరిచ్చారు – ఎట్లా వచ్చింది? నువ్వు లేకుండా నేనింతకాలం ఎట్లా గడిపాను? ఒక్కసారి ఎక్కణ్ణించో ఊడిపడి నా వెనకటి జీవితమంతా కలమాదిరిగా ఎట్లా చెయ్యగలిగావు?"

"నేనెవర్ని అడగను?"

"ఏమని?"

"ఒక సామాన్యపు ఆడదాన్ని పట్టుకుని మీరిట్లా స్వర్గవీథుల్లో ఎందుకు తిప్పాలి? ఇట్లా పవిత్రమైన ఈ శరీరాన్ని రేపు మళ్ళీ ఒక ముసలాడు ఎవరి అనుజ్ఞాలేకుండా అపవిత్రం చేస్తాడు. మీకు జరిగిందంతా కలగా ఉంది. నాకు జరిగిందంతా పీడకల. పైగా ఆ పీడకల నన్ను వదిలిపెట్టదు. నా కోసం అది మా ఇంటిదగ్గర కనిపెట్టుకుని ఉంటుంది. నేనేం చెయ్యాలి?"

భావిని గురించిన ఆలోచన రాగానే రాజు మెదడులో వున్న కవిత్వమంతా విచ్చిపోయినట్టయింది.

"ఈ దౌర్భాగ్యపు పెళ్ళిళ్లు ఏ ఉద్దేశ్యంతో పెట్టి వుంటారు? మంత్రిని కనుక్కుంటాను!" అన్నాడు.

రాజుగారి వాదనకు మంత్రి కంపరమెత్తిపోయినాడు.

"తుచ్ఛమైన స్త్రీ పురుష సంబంధాన్ని పవిత్రం చేస్తుంది!" అని మంత్రీ, "పవిత్రమైన స్త్రీ పురుష సంబంధాన్ని తుచ్ఛం చేస్తుంది!" అని రాజూ కాస్సేపు వివాదించుకున్నారు. పెళ్ళనేది ఉండబట్టే కట్టుబాటూ, సంఘమూ అంటూ ఉందన్నాడు మంత్రి. వివాహంవల్లనే మనిషికీ మనిషికీ, కుటుంబానికీ కుటుంబానికీ మధ్య గోడలు ఏర్పడి సంఘ బుద్ధి లేకుండా పోతున్నదన్నాడు రాజు.

"వివాహ సంస్థ మీకే మపకారం చేసిందిప్పుడు?" అని మంత్రి అసలు విషయానికి వచ్చాడు.

"మరొకరి భార్యను నేను ప్రేమించాను. ఆ మనిషి తన భర్తనించి విడిపడటం ఎట్లా? వివాహం పవిత్రమంటారు. ఆమె వివాహం పవిత్రమన్నవాడి నోట పురుగులు పడతై!"

మంత్రి ఆలోచించాడు.

"ధర్మమూ ఆచారమూ ఆ విధంగా ఉన్నై. ప్రభూ! మన మేమీ చెయ్యలేం."

"వట్టి అర్థం లేని మాట. నేను చేసి చూపిస్తాను."

"మీరు తొందరపడి ఏమీ చెయ్యకండి!"

రాజు మండిపడ్డాడు.

"నా రాజ్యం అమిత అన్యాయంగా ఉందని నాకింతవరకూ తెలియదు. బలవంతుడు బలత్కారంగా వివాహం చేసుకుంటే అది కూడా పవిత్రమైన వివాహమే?"

"వెనక రాక్షస వివాహాలు కూడా ధర్మసమ్మతంగానే ఉండేవి. కాని రాను రాను అటువంటి వివాహాలు రద్దుచెయ్యటానికి ధర్మశాస్త్రం ఒప్పింది. ఈనాడుకూడా వంచనతో జరిగే వివాహాలను రద్దుచేస్తున్నాం."

"అట్లా అయితే ధర్మశాస్త్రం ఇవాళనించీ ఇష్టంలేని వివాహాలన్నీ రద్దు చెయ్యటానికి ఒప్పుకుంటుందని చాటింపించండి."

"అట్లా అయితే ఏ స్త్రీ అయినా భర్తతో కాపరం చేస్తుందా?"

"పోనివ్వండి, చెయ్యకపోతే!"

"తమరు – "

"పెళ్ళాలను ప్రేమచేత కట్టేసుకోలేక ధర్మం చెప్పే వెధవలకు శిక్ష కావలసిందే. ఆ ప్రకారం చెయ్యండి. మీకు చాతకాకపోతే నేను స్వయంగా చేయిస్తాను. నే నివాళ సభలో ఈ విషయం మాట్లాడుతున్నాను."

రెండు వందలమంది సభ్యులు. అందులో తార్కికులున్నారు. పండితులున్నారు. కాని రాజుతో ఒక్కరూ వాదించలేకపోయినారు. కేవలమూ నాస్తికుడైనవాడితో ఎట్లా వాదించటం?

"భార్యాభర్తలలో ఎవరికి ఎవరిమీద అసంతృప్తి కలిగినాసరే, ఆ వివాహం రద్దు చెయ్యవచ్చునని మా శాసనం. దీనికి పండితులంతా ఆమోదించారని మేము అభిప్రాయపడుతున్నాం!" అంటూ రాజు సభలోనించి లేచి వెళ్ళిపోయినాడు.

❀❀❀❀❀

ఈ విడాకుల శాసనం అమలులోకి రాగానే సంఘం మంత్రిగారనుకున్నంతగా అల్లకల్లోలం కాలేదు. దీన్ని సహాయం చేసుకుని ఎంతోమంది తమ భార్యలనూ భర్తలనూ వదిలించుకోవటానికి త్వరపడలేదు. ఈ శాసనం ఉపయోగపరచుకున్న కొద్దిమంది కూడా విశేషం మర్యాదస్తులూ నీతిపరులూ కాకపోవటంచేత ఇది నీతిగలవాళ్ళకు పనికివచ్చే శాసనం కాదనే అభిప్రాయం ప్రజల మనస్సులో కలిగిపోయింది. అది కూడా కాక ఒకసారి భార్యలనూ భర్తలనూ వదిలేసిన వాళ్ళలో కొందరు తిరిగి వివాహం జోలికిపోక స్వేచ్ఛగా తిరగసాగారు.

ఈ జాతిలో చేరింది వాసంతిక.

"ఈ దిక్కుమాలిన శాసనం వివాహం యొక్క పవిత్రత పాడుచెయ్యటానికీ, అవినీతి ప్రచారం చెయ్యటానికీ వచ్చింది" అని రహస్యంగా పెద్దలంతా విమర్శించారు. విడాకులు ఇవ్వటం, భరించవలసిన సాంఘిక దురాచారంగా పరిణమించింది.

కాని ఈ శాసనం మూలంగా రాజుగారిమీద అనేకమందికి అభిప్రాయంకూడా మారింది. ఆయన ఆస్థానంలో వున్న యావన్మందితోనూ ఎట్లా తర్కించిందీ వారికి తెలిసిపోయింది. వారీ విడాకుల శాసనాన్ని ఆమోదించారు.

వాసంతికా తేజస్వుల ప్రణయాన్ని ఒక ఆస్థానకవి గంగతో పోల్చాడు. అది ఎత్తున హిమాలయ పర్వతాలమీద ఒక చీకటి గుహలో రహస్యంగా చిన్న జలగా బయలుదేరింది. అక్కడినించి శరవేగంగా అమిత దూకుడుతో రాళ్ళూ రప్పలు లక్ష్యం చెయ్యకుండా పరిగెత్తుతూ వచ్చి అంతకంతకూ మహాప్రవాహమై సమప్రదేశం ప్రవేశించిందట. ఆ తరవాత అది గంభీరమైన వాహిని అయి ఇతర నదులను కూడా తన గర్భంలో ఇముడ్చుకుని తను వెళ్ళినంతమేరా భూదేవిని పవిత్రమూ, సారవంతమూ చేస్తూ అపారజలాశయమై సముద్రుడి కేసి వెళ్ళిందట. మానవజాతి అందులో స్నానం చేసి ధన్యురాలైనదట.

వాసంతిక రాజుకు సంతానాన్ని కన్నది. ఉద్రేకంతో ప్రారంభమయిన వారి బంధం ఉద్రేకం వెనకబడ్డ తరవాత కూడా నిలిచిపోవటమే కాక మరింత దృఢమై చలనం లేనిదిగా పరిణమించింది. రాజుగారు ఆమెను వివాహం మట్టుకు చేసుకోలేదు.

వివాహ విషయమై రాజుగారి పూర్వపు అభిప్రాయం మారనేలేదు. తనకూ వాసంతికకూ ఆమె పిల్లలకూ ఉన్న సంబంధాన్ని ఎవరూ గౌరవించటం లేదని అతను గమనించాడు.

ఒకనాడు వాసంతికాదేవి తన యిద్దరు పిల్లలతోనూ తోటలో వున్న రాజును చేరబోతూ ఉండగా మధ్యదారిలో ఒక చిత్రమైన సంఘటన జరిగింది. ఒకచోట కొందరు గుంపుకూడారు. అదంతా కుమ్మరవాళ్ళ గూడెం. ఒక ముసలికుమ్మరి పదహారేళ్ళ కూతుర్ని తన యింటి బయట పడేసి చావకొడుతున్నాడు. ఆ పిల్ల చూసేవాళ్ళ గుండెలు కరిగేటట్టు యేడుస్తున్నది. కాని అక్కడ చేరినవారెవరికీ హృదయాలున్నట్టు కనిపించలేదు. తండ్రిని వారించాలనిగానీ, కూతురికి అడ్డం వెళ్ళాలనికానీ ఎవరూ ప్రయత్నించటం లేదు.

ఈ దృశ్యం వాసంతిక కళ్ళపడ్డది. ఆమె తన బండిని ఆపుదలచేసి కుమ్మరివాణ్ణి పిలిపించి, "నీకు బుద్ధిలేదురా, పశువా? ఎందుకాపిల్ల నట్లా చంపేస్తున్నావు" అని అడిగింది.

"చూడండమ్మా? ఈ లంజతొత్తుది పెళ్ళీ పెటాకులు లేకుండానే కడుపు చేసుక్కూర్చుంది గదా, నా పరువేం కావాలి?"

వాసంతిక నోటమాటరాలేదు. ఆమె హృదయం భరించరాని విషాదంతో నిండిపోయింది. ఆమె తోటకు చేరగానే ఆ విషాదం గమనించాడు రాజు.

"ఏం జరిగింది? అంత దిగులుగా ఉన్నావేం?"

"మొగుడు లేకుండా పిల్లలను కన్నందుకు మా నాన్న నన్ను వీధిలో కీడ్చి తన్నితే నా కెట్లా ఉంటుందో నేనింతకుముందే తెలుసుకున్నాను."

వివరాలన్నీ తెలుసుకుని రాజు మండిపడిపోయినాడు. ప్రజలు మూఢులుగా ఉండటానికి అతని కేమీ అభ్యంతరం లేదుకాని ఆ మూఢత్వం తన సుఖానికి అంతరాయం కలిగించటం ఆ స్వార్థపరుడికి దుర్భరమయింది.

"పెళ్ళిళ్ళు రద్దుచెయ్యమని రేపు చాటించండి. ఇక ముందు పెళ్ళి అనేది జరగరాదు. ఇష్టం ఉన్న స్త్రీ పురుషులు ఒకచోట వుండవచ్చును. స్త్రీ పురుషులకు ఒకరిమీద ఒకరికి ఏ అధికారమూలేదు. ఏ స్త్రీ కన్న పిల్లలు ఆ స్త్రీ పిల్లలే. ఇప్పటివరకూ ఇది ధర్మం కింద పరిగణించబడటం లేదల్లే ఉంధి. నా రాజ్యంలో తల్లులు తమ పిల్లలను రహస్యంగా హత్య చెయ్యవలసిన స్థితిలోనూ, గర్భస్రావాలు చెయ్యవలసిన స్థితిలోనూ ఉంటున్నారని తెలిసింది. ఇకముందు అటువంటి ఆవశ్యకతలేదు."

"వివాహాలు రద్దుచెయ్యడం సాధ్యమా ప్రభూ?"

"ఎందువల్ల కాదూ?"

"ఎవరు ఎవరి పిల్లలో ఎట్లా తెలియటం?"

"వివాహాలయితే తెలుస్తున్నదా? మీ తండ్రి ఎవరో మీకు తెలుసునా? నాతండ్రి ఎవరో నే నెరగను. పిల్లలంతా తల్లుల సంతానం. వివాహమంటూ ఉన్నంతకాలమూ ఆ రహస్యం ఎవరికీ తెలిసేటట్టు కనిపించదు. ఇకముందు బాగా తెలుస్తుంది. దయచేసి నేను చెప్పిన ప్రకారం శాసనం చెయ్యండి!"

మంత్రి మారు మాటాడలేదు. కాలానికేదో తిప్పలు వచ్చినవని ఆయనకు తోచింది. కొత్త శాసనం విన్న తరవాత ప్రజలకు కూడా అట్లాగే తోచింది.

ఈ శాసనం అమలులోకిరాగానే దేశం అట్టుడికినట్టు ఉడికిపోయింది. ఈ శాసనాన్ని ఆధారం చేసుకుని కొందరు స్త్రీలు సాహసించి తమ భర్తల ఎదటనే పరపురుషుల స్నేహం ప్రారంభించారు. అది సహించలేని ఇద్దరు ముగ్గురు భర్తలు భార్యలను హత్య చేసేశారు.

ఈ విషయం మంత్రిగారు రాజుతో చెబితే, రాజు "నాకేమిటి? హత్యలు జరగనీ. ఎవరి మూఢత్వానికి వారు ఆ మాత్రం నష్టమైనా పొందకుండా ఎట్లా? నా శాసనం తిరగదు" అన్నాడు.

పూర్వపు భర్తల అసూయకన్నాకూడా తీవ్ర సమస్య మరొకటి దేశంలో బయలు దేరింది. అది స్త్రీ యొక్క ఆర్థిక సమస్య. పితృదేవతలకు ఊర్ధ్వలోకాలిచ్చే మిషమీద జరుగుతున్న వివాహాలు స్త్రీ యొక్క ఆర్థిక సమస్యను పరిష్కారం చేస్తూ వచ్చినై. ఇప్పుడు స్త్రీలూ పిల్లలూ ఎండిన చెరువులో జలచరాలల్లే బయటపడిపోయినారు. వేశ్యావృత్తి చేసి మగవాళ్ళ ధనాన్ని సంపాదించటం తప్ప వారికిప్పుడు మార్గంలేదు. ఇందులో అందరికీ సమానమైన ప్రావీణ్యత లేకపోవటంచేత ఎక్కువమంది స్త్రీలకు జీవితం దుర్భరమయింది. పిల్లలు అందరికీ బరువైనారు. స్త్రీల ఆత్మహత్యలూ, శిశుహత్యలూ, భ్రూణహత్యలూ జాస్తి అయినై. వివాహం తీసేసి రాజు లోకానికి ఏ బాధ తొలగించుదామనుకున్నాడో ఆ బాధ పదింతలయింది.

ఇదంతా మంత్రిగారు మొరపెట్టుకుంటే రాజు వినిపించుకోలేదు; మామూలు ప్రకారం "అదంతా నా కేమిటి?" అన్నాడు.

సంఘం ఎటువంటి శాసనానికైనా అలవాటు పడింది. కొద్దికాలంలో వివాహం ఎరగని సంఘం ఒకటి దేశంలో వేళ్ళుపాకింది. స్త్రీలు పూర్వం పాతివ్రత్యం అభ్యసించినట్టు ఇప్పుడు శృంగారం అభ్యసించారు. ఏ ఆడదాన్ని కదిలించినా రసికత్వంలో ఆరితేరినదే. ఆస్తులన్నీ క్రమంగా వాళ్ళకు సంక్రమించినై. మంత్రిగారు దూరం ఆలోచించలేదుగాని

ఇట్లా జరగకుండా ఉండటం అసంభవం. భార్యాబిడ్డలు లేక రెక్కలమీద జీవించగల మగవాడు ఆస్తికోరడు. ధనం నిలవచెయ్యటానికి ప్రయత్నించడు. అతనికి అన్నింటికన్నా ముఖ్యంగా కావలసింది స్త్రీ. వెనకటి రోజుల్లో ఎంత ఆస్తిపరుడైనా తన భార్యవల్ల ఎంత సుఖం ఉంటే అంతకే నోచుకునేవాడు. ఇప్పుడు అట్లాకాదు. డబ్బు పెట్టినకొద్దీ ఎంత సుఖమైనా ఉంది. ఆ డబ్బుకు మరొక ప్రయోజనం లేదు కూడానూ. చాలా త్వరలోనే మగవాళ్ళ ఆస్తులన్నీ ఆడవాళ్ళపరం అయినై. అందువల్ల మగవాళ్ళకు కలిగిన నష్టం ఏమీ లేకపోగా ఆడవాళ్ళ ఆర్థిక సమస్య పరిష్కారం అయింది. వెనకటిరోజుల్లో ఆస్తిపరుడు తన ఆస్తిలో వేశ్యకు ఒకభాగం ఇచ్చినా పెద్ద తప్పుగా పరిగణించబడేది. ఎందుచేతనంటే ఆ ఆస్తి అతని పిల్లలు తరతరాలా అనుభవించవలసినది. ఆ ఆస్తి కొంత పోగొట్టి ముందు రాబోయే తరాలవారందరికీ ద్రోహం చేసినవాడైనాడు; వేశ్యతో సంపర్కం పెట్టుకుని భార్యకు ద్రోహం చేసినవాడైనాడు.

సాంఘికమైన ద్రోహానికి అవకాశం తగ్గటం వల్లా, ఆస్తీ, సంపాదనా కూడా ఒకరికే (మగవాళ్ళకే) ఉండకపోవటంవల్లా వెనకటికన్న ఇప్పుడే సంఘం బాగుందని చాలామంది బుద్ధిమంతులు అభిప్రాయపడ్డారు.

❁ ❁ ❁ ❁ ❁

రాజుగారికి నడివయస్సులో ఒక విచిత్రమైన సౌఖ్యదాహం పుట్టుకొచ్చింది. ఆయనకు జీవితంలో చింత తక్కువై సుఖాలు ఎక్కువవుతున్న కొద్దీ ఈ దాహం జాస్తి అవుతున్నట్టు కనిపించింది.

తను బయటికిపోతే అంతమంది దరిద్రులూ రోగులూ ఎందుకు కనిపిస్తారూ? వీథులు అంత అసహ్యకరంగా ఎందుకుండాలీ? మురుగూ, దుర్గంధమూ దేనికీ! తను వెళ్ళినచోట నల్లా పోట్లాటలో, ఏడుపులో ఎందుకు వినిపించాలీ?

"ఇదంతా నేను సహించను. దీనికంతకూ ఏదైనా ఏర్పాటు చేయించాలి. నేను పరిశుభ్రంగా ఉండటం ఎంత అవసరమో నాకు పరిశుభ్రమైన వాళ్ళు కనిపించటం కూడా అంత అవసరంగా కనిపిస్తున్నది!" అన్నాడు రాజు ముసలి మంత్రితో.

"లోకంలో ఉన్న పాపాన్ని మనం ఎట్లా తీసివెయ్యగలం ప్రభూ?" అన్నాడు మంత్రి.

"మీ అసమర్థత నాకు ఆశ్చర్యం కలిగిస్తున్నది. ఈ గుడ్డివాళ్ళూ, కుంటివాళ్ళూ, కుష్టువాళ్ళూ, తిండికీ గుడ్డకూ లేనివాళ్ళూ వీథుల్లో కనపడకుండా శాసనం చెయ్యండి; లేకపోతే వాళ్ళను పట్టుకుని ఉరి తీయించెయ్యండి! ఏదో ఒకటి చెయ్యండి! వెంటనే ఇళ్ళముందరి భాగాలు శుభ్రంగా అట్టిపెట్టుకోనివాళ్ళను ఖైదు చెయ్యండి. మురికి ప్రదేశాలన్నీ

శుభ్రం చేయించండి. ఎవరూ బిగ్గిరిగా పోట్లాడకూడదనీ ,బిగ్గిరిగా ఏడవకూడదనీ శాసనం చేసి, అందుకుగాను ఉద్యోగస్తులను ఏర్పాటు చెయ్యండి. ఎవడైనా తనపని సరిగా చెయ్యకపోయినట్టయితే తల తీయించేస్తాను. పని సరిగా జరుగుతున్నదో లేదో నేను స్వయంగా రాజ్యమంతటా తిరిగి విచారిస్తాను."

ముసలిమంత్రికి గుండె దడదడలాడింది. ఈ రాజుతో ఆయన ఇరవై సంవత్సరాలనించీ ఎట్లాగో నెగ్గుకొస్తున్నాడు. కాని రాజు మరుక్షణంలో ఏమి ఆజ్ఞాపిస్తాడో ఆయన కీనాటికీ తెలియదు.

"చిత్తం. క్రమంగా మీరు చెప్పిన ఏర్పాట్లన్నీ చేస్తాను."

"వారంరోజులు గడు విచ్చాను!" అన్నాడు రాజు.

సరిగా మళ్ళీ వచ్చే ఆ వారంనాటికే రాజు, వాసంతికాదేవినీ పిల్లలనూ వెంటపెట్టుకుని రాజ్యమంతా తిరిగిరావటానికి బయలుదేరాడు.

రాజనగరు యావత్తూ చిన్న స్వర్గంగా తయారై ఉంది. రాజు సంతోషించాడు. కాని ఇతర పల్లెలూ ప్రదేశాలూ చూసేటప్పటికి ఆయన ఆగ్రహం పట్టలేకపోయినాడు. కొత్తగా నియమించబడిన ఉద్యోగస్తులు చెమట ఓడ్చి పనిచెయ్యటమే కనపడ్డదికాని ఫలితాలు లేవు.

ఒకచోట ఒక ఇంటిముందర ఇద్దరు రోగులను రాజభటులు వీధిలోకి ఈడ్చి కొరడాలతో చావగొట్టుతున్నారు. వాసంతికాదేవి ఆ దృశ్యం చూడలేకపోయింది.

రాజు బండి ఆపి దిగి భటులను సమీపించి, "ఎవర్రా మీరు? ఏం చేస్తున్నారు?" అని గర్జించాడు.

"చూడండి, మహాప్రభో! వీళ్ళు రోగస్తులు. వీధులవెంట తిరిగి అడుక్కుతింటున్నారు."

"అయితే?"

"న్యాయ ప్రకారం వీళ్ళని ఉరి తియ్యాలి. అంతపని దేనికని భయాన చెప్పి చూస్తున్నాం."

"వాళ్ళని దయతో ఉరి తియ్యటం కన్నా నిర్దయగా కొరడా దెబ్బలు కొట్టటం మీ బుద్ధికి ఘనంగా తోచిందా? నా శాసనం ఇట్లా పాలిస్తున్నారా పశువుల్లారా?"

రాజు దండితులవంక తిరిగి, "మీరు రోగం ఎందుకు నయం చేసుకోరాదూ?" అని అడిగాడు.

"ఆగర్భదరిద్రులం మాకెవరు మందిస్తారు, తండ్రీ? నలుగుర్నీ అడుక్కోకపోతే మే మెట్లా జీవించగలం?" అని వాళ్ళు సమాధానం చెప్పారు.

రాజు తన రాజ్యంలో ఉన్న దారిద్ర్యం చూస్తూ వస్తున్నాడు. ఆయన ఇప్పుడు అకస్మాత్తుగా తన రాజ్యపర్యటనం కట్టిపెట్టి తన నగరానికి వచ్చేసి మంత్రిగారిని

పిలిపించాడు.

మంత్రిగారు వచ్చి "ఏమిటి సెలవు?" అన్నాడు.

"నా రాజ్యంలో ఇంత దారిద్ర్యం ఎందుకున్నది? అందరికి సరిపడా ధాన్యమూ, గుడ్డలూ లేవా?"

"ఉండకేం ప్రభూ? అందరికీ డబ్బులేదు."

"ఎందుకు లేదు?"

"డబ్బు సంపాదించటం అందరికీ సాధ్యమవుతుందా? పని చెయ్యని సోమరులెంతమంది లేరు?"

"నేను పనిచెయ్యని సోమరిని కానా? నాకు దారిద్ర్యం లేదేం? అయినా డబ్బున్నవారెవరూ పనిచెయ్యగా నేను చూడలేదు. రోజల్లా కష్టపడి పనిచేసేవాడి దగ్గిర డబ్బున్నట్టు కనిపించటమూ లేదు. అసలు డబ్బనేది లేకపోతే ఏమిటి నష్టం?"

"ఏదైనా కావాలంటే ఎట్లా కొనుక్కుంటారు?"

"కొనుక్కోలేకపోతే ఊరికే తీసుకుంటారు."

"ఎవరిస్తారు ప్రభూ?"

"ఒక రిచ్చేదేమిటి? చెరువులో నీళ్ళు ఎవరిస్తున్నారు? అందులో నీకు కావలసినంతే నువ్వు తాగుతున్నావు. ధాన్యమైనా అంతే. మనకక్కర్లేని ధాన్యం మరొకరికి ఇవ్వక ఏం చేస్తాం? డబ్బుకు ప్రచారం లేకుండా శాసనం చేయించండి!"

"అన్నీ ఊరికే వచ్చేటట్టయితే ఎవరైనా పనిచేస్తారా?"

"ఎవరూ పనిచెయ్యకపోతే ఏదీరాదు. నేను చెప్పిన ప్రకారం శాసనం చేయించండి."

❁ ❁ ❁ ❁ ❁

డబ్బుకు విలువలేదనీ, క్రయవిక్రయాలు జరగరాదనీ చాటింపు జరగగానే దేశం అల్లకల్లోలమైపోయింది. ఈ వార్త బీదలకూ భాగ్యవంతులకూ కూడా ఆదుర్దా కలిగించింది. "సిరిసంపదలన్నీ ధనికులకే ఉన్నై; క్రయ విక్రయాలు లేకపోయినా వారికి నష్టంలేదు. మనపని సున్నా అయింది" అనుకున్నారు బీదలు. "మన డబ్బంతా విలువలేనిదైపోతే మన మెందుకూ కొరగాం" అని దిగులు పడ్డారు భాగ్యవంతులు.

పెద్దలంతా రాజుగారి ఈ శాసనంమీద ఉద్రేకపూరితమైన చర్చలు చేశారు. "రాజుగారికి మతి చెడిపోయింది!" అని వారంతా ఏకగ్రీవంగా ధృవపరిచారు.

దరిద్రులు తండోపతండాలుగా వచ్చి రాజభవనం చుట్టుముట్టి "మా గతి ఏమిటి ప్రభూ?" అని గోలపెట్టారు.

"మీరు దేనికీ ఇక బాధపడవద్దు. నేను కొందరు ఉద్యోగస్థులను నియమిస్తున్నాను. మీరు పండించే ధాన్యమూ, తయారు చేసే వస్తువులూ అన్నీ తెచ్చి వారికి వప్పచెప్పివారి నడిగి మీకు కావలసిన వస్తువులు పుచ్చుకోండి. అవసరమైన సహాయం పొందండి. మీకేమేం పనులు చాతనవునో, మీ పేర్లేమిటో అదంతా నా ఉద్యోగస్థులకు వచ్చి చెప్పుకోండి. మీరడిగినవన్నీ వాళ్ళు చేస్తారు" అని రాజు సమాధానం చెప్పాడు.

అప్పటికీ ప్రజలకు తృప్తి కలగలేదు. రాజుగారి అభిప్రాయం అందరికీ అర్థంకాలేదు. కానీ రాజుగారియందు విశ్వాసం ఉంచి వాళ్ళు తమ తమ పనుల మీద వెళ్ళిపోయినారు.

ఈ కొత్త యేర్పాటుతో దేశం బాగుపడుతుందని ఒక అభిప్రాయమూ, ఇదంతా విలయానికే వచ్చిందనే మరొక అభిప్రాయమూ తీవ్రంగా ప్రచారం అవుతున్నై.

ఈ లోపల రాజ నియోగులు తలా ఒక పల్లె పంచుకుని వృత్తులవారీగా మనుష్యుల పేర్లూ, వారి శక్తి సామర్థ్యాలూ జాబితాలు తయారు చేస్తున్నారు.

ఊరూరా ఖజానాలు తయారవుతున్నై. ఏ వూరిలో తయారయే సంపద ఆ వూరి ఖజానాకు చేరుతుంది. ధాన్యమూ, బట్టలూ, చెప్పులూ, చెంబులూ, కొయ్యసామగ్రీ మొదలైన రకరకాల వస్తువులన్నీ జాబితా వెయ్యటం ఖజానాదారు పని. ఊళ్ళోవాళ్ళంతా ఖజానాకు వచ్చి తమకు కావలసిన వస్తువులు ఖజానాదారునడిగి తీసుకుపోవాలి. ఏ పదార్థంగానీ సమృద్ధిగా ఉన్నప్పుడు ఆ వృత్తివారు శలవు తీసుకుని విశ్రాంతి తీసుకోవచ్చును. లేదా ఇష్టమైతే ఇతర పనులు చేసేవారికి సహాయం చెయ్యవచ్చును. వారానికొకసారి ప్రతి ఖజానా తాలూకు జమా ఖర్చులూ రాజనగరం వెళ్ళాలి. ఒక ఖజానానించి మరొక ఖజానాకు వస్తువులను మార్చవలసిన అవసరం ఉన్నప్పుడు రాజనగరం నించి ఆర్డరు వస్తుంది.

ఇళ్ళుకట్టేవాళ్ళూ వైద్యులూ మొదలైనవాళ్ళు ఇల్లిల్లూ తిరిగి ఎవరెవరికి ఏమేమి కావాలో కనుక్కుంటున్నారు.

తాత్కాలికంగా సంఘంలో కలిగిన తారుమారుచూసి కొందరు తలలు పంకించారు. ఏ చీకూ చింతా లేకుండా ఇంట్లో కూర్చుని హాయిగా కాలం గడిపిన పెద్దలు ఖజానాదారు – మామూలు ఉద్యోగస్తుడు – దగ్గిరికి వెళ్ళి "దేహి" అని అడగవలసి వచ్చింది! "దేహి" అని అడిగినా చేతుల్లో ఎర్ర ఏగానీ పడని అసంఖ్యాకుల సంగతి ఎవరూ విచారించలేదు.

"సున్నం కొడుతున్న ఇల్లు. తొందర పడకండి, కాస్త ఓపికపట్టండి!" అన్నారు కొందరు బుద్ధిమంతులు.

కాలక్రమాన సంఘంలో మళ్ళీ కుదురుబాటు కలిగింది. దేశంలో దరిద్రం లేకుండా పోయింది. మంత్రి చాలా పొరపాటుపడ్డాడు. తమ కోసం తాము పాటుపడినప్పటికన్న

సంఘంకోసం జనం మరింత ఎక్కువగానూ బాగానూ పాటుపడగలిగారు. దరిద్రుడు పూర్వం చెయ్యవలసి వచ్చే చాకిరికి అంతూపొంతూ ఉండేది కాదు. ఇప్పుడు సంఘం చాకిరి చాలా పరిమితమయింది. అన్ని రకాల వాళ్ళకూ బోలెడంత విరామమూ విశ్రాంతీ దొరికింది. వెనకటి ఆర్థిక పరిస్థితుల్లో సంఘానికి ఎందుకూ పనికిరానట్టు కనపడిన వ్యక్తులు అనేకమంది ఈ ఏర్పాటు వల్ల సంఘానికి చాలా ఉపయోగపడగలవారయినారు. డబ్బు మాయం కాగానే మనుష్యుల్లో గుప్తంగా ఉన్న శక్తి యావత్తూ ఒక్కసారిగా బయటికి వచ్చినట్టయింది.

సోమరితనానికి రాజుగారు శిక్ష ఏమీ విధించలేదు. కాని సోమరితనం సంపూర్ణంగా అడుగంటింది. దేశ సంపదను అభివృద్ధిచేసే ప్రయత్నం ప్రతివాడి స్వంత పనీ అయింది. అందులో అడుగున చిక్కినవాడు సంఘంలో అడుగున చిక్కినవాడయినాడు. సంఘంలో డబ్బు సంపాదించటమే ప్రతివాడికీ స్వంత పని అయినంత కాలమూ అందులో వెనకపడినవాడు సంఘంలో వెనకపడినట్టే.

డబ్బు సంపాదించటం మానవుడి ఆశయం అయినంత కాలమూ కుయుక్తులకూ, లంజరికానికీ, చోరత్వానికీ, సమస్త పాపాలకూ అవకాశం ఉండింది. కాని సంపద కుయుక్తుల తోనూ, లంజరికంతోనూ, చౌర్యంతోనూ పెంపొందేదికాదు. ఇందువల్ల కొంత సత్కర్మకూడా నశించింది. దాతృత్వమూ, తక్కువ వాళ్ళయందు సమభావమూ వాత్సల్యమూ మొదలైనవి నశించినై. కాని ఈ పుణ్యాలన్నీ మనిషి అహంకారాన్ని తృప్తిపరిచేవే కాని నిజమైన పుణ్యాలు కావనే అభిప్రాయం బుద్ధిమంతులలో మొదటినించీ ఉంటూనే ఉండింది. తనది ఉత్తమ కులమని ఒప్పుకుంటే తక్కువ కులంవాళ్ళ యందు సమయోచితంగా దాక్షిణ్యం చూపటానికి చాలామందికి అభ్యంతరం ఉండదు!

దారిద్ర్యం తొలగగానే జనం యొక్క ఆయురారోగ్యాలు జాస్తి అయినై. దారిద్ర్యం వ్యక్తికి సంబంధించినది కాదు, సంఘానికి సంబంధించినది. సమస్త అజ్ఞానమూ రోగాలూ దారిద్ర్యం మూలంగానే కలుగుతై. ప్రభుత్వం దారిద్ర్య సమస్యను పరిష్కరించుకునే బాధ్యత వ్యక్తులకు వదిలి రోగాలనూ అజ్ఞానాన్నీ కట్టుబాటులో ఉంచటానికి చేసే ప్రయత్నాలు హాస్యాస్పదంగా ఉంటై.

❀ ❀ ❀ ❀ ❀

తేజస్వి వృద్ధుడైపోయినాడు. కాని ఆయన హృదయం ఇంకా యవ్వనంలో వుంది. ఆయన స్వార్థబుద్ధి సంపూర్ణంగా తృప్తిపడింది. ఎక్కడికెళ్ళినా ఆయనకు స్వర్గమూ, దేవతలూ కనిపిస్తూ ఉంటారు. ఆయనకు ఏ కారణంవల్లగానీ ఎటువంటి బాధా లేదు.

మంత్రిగారి మరణానంతరం ఆయన మళ్ళా మంత్రిని పెట్టుకోలేదు. ఆయనకు మంత్రిగారి అవసరం కనిపించలేదు. ఆయన స్వయంగా శాసనం కూడా చెయ్యటంలేదు; సంఘానికి ఏమి కావాలో సంఘం ఎరుగుననే మిష మీద శాసనం ప్రజల చేతిలో పెట్టేశాడు. ఆస్థానానికి ఎవరైనా రావచ్చును, ఏ విషయమైనా చర్చించవచ్చును. బుద్ధిమంతులందరూ కలిసి సంఘం చాకిరి తేలిక కావటానికి ఎటువంటి ఏర్పాట్లయినా చెయ్యవచ్చును. తను మాత్రం నామమాత్రుడుగా సింహాసనంలో కూర్చుని తీర్మానాలకు తన ముద్ర వేసేవాడు.

"మానాన్నగారి హయాంలో మంత్రిగారు చాలా సమర్థుడని చెప్పుకునేవారు. నేను అధికారం పుచ్చుకున్న తరువాత నా చేతి మీదిగా చేసిన శాసనాల్లో ఒక్కదానికి కూడా ఆయన సమ్మతించినట్టు నాకు జ్ఞాపకంలేదు. నేను అనుభవం మీద తెలుసుకున్నాను - తప్పుడు పరిపాలన చెయ్యటానికి చాలా యుక్తీ తెలివితేటలూ కావాలి. న్యాయమైన పరిపాలన చెయ్యవలసి వచ్చేటప్పటికి మంత్రిగారికీ, నాకూ మీకు ఉన్నంత సామర్థ్యం లేదని తేలిపోయింది" అన్నాడు రాజుగారు ఒకనాడు సభలో.

ప్రజల క్షేమానికి నిస్వార్థంగా పాటుపడినందుకు ఎవరో రాజుగారిని అభినందించారు.

తేజస్వి నవ్వుతూ తల అడ్డంగా తిప్పాడు.

"ఆ రెండూ అబద్ధాలే; నేను ప్రజల క్షేమమూ కోరలేదు. నిస్వార్థంగానూ పాటుపడలేదు. మొదటినుంచీ నా సుఖమే నేను చూసుకున్నాను. నా సుఖంలో యితరుల సుఖం కూడా ముడిపడి ఉందనే సంగతి నాకు చాలా కాలం తెలియదు; నాకా సంగతి ఒక స్త్రీ ద్వారా తెలిసి వచ్చింది. ఆమె సంపూర్ణంగా ఆనందించకపోతే నా ఆనందం పరిపూర్ణం కాదనీ, ప్రపంచ పరిస్థితులు మారితేగాని ఆమె ఆనందం పరిపూర్ణం కాదనీ నాకు తెలిసి రాగానే నేను ప్రపంచాన్ని మార్చటానికి పూనుకున్నాను. దైవం అనుకూలించాడు.

"ఇట్లా కాకుండా నాకు పరిపాలించటంలో అభిలాష ఉండి న్యాయంగా పరిపాలించి ప్రజల క్షేమం కోసం పాటు పడసాగినట్టయితే మా తండ్రిగారి మోస్తరుగానే నా మటుకు నేను మంచి పేరు తెచ్చుకుని దాటిపోయి ఉందును. ప్రజల కష్ట సుఖాలు మామూలుగానే ఉండేవి. మా తండ్రిగారి పరిపాలనలో బాగుపడ్డ కొద్దిమందీ ఆయనది రామరాజ్యమని వదంతి పుట్టించారు.

"ఇంకొక రహస్య విషయం చెబుతాను. నేను చిన్నతనంలో మా తండ్రిగారిని జాగ్రత్తగా గమనించేవాణ్ణి. ఆయన జీవితంలో ఏమీ సుఖపడలేదు. ఆయన ఒక్కొక్కసారి

రోజులతరబడి దిగులుగా ఉండటం నే నెరుగుదును. మొదటినుంచీ ఆయనకు అంతరాత్మలో హోరాహోరీ యుద్ధమే. లోపల ఒకటీ బయటి కొకటీ – ఆయన జీవితం అట్లాగే వెళ్ళిపోయింది. ఆయనకు నిజంగా ప్రజల గొడవ ఎప్పుడూ పట్టలేదు. అన్యాయం చెయ్యటానికి న్యాయ మార్గాలు అన్వేషించటంలో ఆయన తల పగిలిపొయ్యేది. తనది న్యాయ పరిపాలన అనిపించుకోవటానికి ఆయన కెందుకో అంత ఆదుర్దా?

"ఆయనను చూసి నేను మంచి పాఠం నేర్చుకున్నాను. నా అంతరాత్మతో నేనెన్నడూ కలహం పెట్టుకోలేదు. ప్రజలంటేనూ, న్యాయమంటేనూ, పరిపాలన అంటేనూ నాకు క్రమంగా విముఖత్వం ఏర్పడ్డది. నా సుఖంలో తప్ప నాకు మరి దేనిలోనూ నమ్మకం కుదరకపోయింది. ఏదో విధంగా నా సుఖం నేను చూసుకోగలిగాను. నా జీవితం వృథా పోలేదు" అన్నాడు రాజుగారు.

సభ్యులంతా ఆ మాటకు ఆమోదం తెలియజేశారు.

మొదటి ముద్రణ : నిలువనీరు కథల సంపుటి, డిసెంబర్ 1945
యువ బుక్ డిపో, మద్రాస్